

חנוכה שנת תשפ"ו

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

ובספר שפע חיים לחנוכה (סי' קע"ז) הביא מה שהקשה בספר יד אהרן (דף קנ"ט.) וז"ל, אבל קשיא איך היו יכולים להדליק במנורה של עץ שהיתה נשרפת משלהבת הפתילות שהרי האור שולט בה, ומוכרחים אנו לומר שחיפו מקום הנחת הפתילות במין ממני מתכות שאין האור שולט בהם, ואם כן קשה הוה לה כלי מתכת, ולו יהי אלא פשוטי כלי מתכות ומקבלים טומאה וכו', וי"ל שעשו אותה ממין עץ קשה וחזק שאין האור שולט בו אלא בדוחק, ושלחבת הפתילה שאינה כל כך שלהבת גדולה לא היה בו כח לשלוט בו וכו' עיי"ש.

וכתב על זה השפע חיים זצ"ל, ולולי דבריו לפענ"ד קשה לשמוע שהיתה בהישג ידם עץ מיוחד כזה, אחרי שהיוונים פשטו ידיהם בממונם והענו כמבואר ברמב"ם הלכות חנוכה (פ"ג-א), ומה גם בקוצר הזמן שעמדה לפניהם בשעה שנצחו סמוך לעת ערב, ועוד היו זקוקים למעשה אומן בחקיקת העץ למנורה.

וכתב השפע חיים זצ"ל לחדש, שבנס היה הדבר שעלה נרו יפה ולא נאחזה האש בעץ המנורה, כעין הא דאיתא במסכת חגיגה (דף כ"ז.), במזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולט בו, דנעשה נס שלא חסר זהבה מחמת האש, ולהלן (אות ט') כתב, דבזה יש לומר הטעם דמאן דס"ל הנחה עושה מצוה, לעשות זכר לנס זה שנמשך כל זמן שדלקו הנירות ולא רק לנס שנעשה בשמן שהיה להם לקיים מצות הדלקת המנורה עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ואיתא במסכת סוכה (דף ג.) כלי שרת שעשאן של עץ, רבי פוסל ור' יוסי בר יהודה מכשיר, מאי לאו בהא קמיפלגי, מאן דמכשיר סבר עיקר שירה בכלי (והוה להו כלי השיר כלי שרת) וילפינן מאבובא דמשה (שהיה אבוב במקדש מימות משה והיה מעץ, הלכך שאר כלי שרת מיניה ילפינן לאכשורי בשל עץ), ומאן דפסיל סבר עיקר שירה בפה (וכלי לבסומי קלא בעלמא הוא הלכך כלי השיר אינן כלי שרת) ולא ילפינן מאבובא דמשה, לא דכו"ע עיקר שירה בכלי, והכא בדנין אפשר משאי אפשר קמיפלגי, מאן דמכשיר סבר דנין אפשר משא"א (דילפינן מאבוב דמשה דכל כלי שרת כשר בשל עץ, אף דאבוב דמשה א"א היה לעשותו מזהב שהיה קולו נפגם), ומאן דפסיל סבר אין דנין אפשר משא"א, ואיבעית אימא דכו"ע עיקר שירה בפה ואין דנין אפשר משאי אפשר, והכא במילף ממנורה בכללי ופרטי או בריבוי ומיעוטי קא מיפלגי, רבי דריש כללי ופרטי, ר' יוסי דריש ריבויי ומיעוטי וכו' עיי"ש.

איתא במסכת שבת (דף כ"א.), אמר רב הונא, פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן בחנוכה בין בשבת בין בחול, אמר רבא מאי טעמא דרב הונא, קסבר כבתה אין זקוק לה (לחקנה, הלכך צריך לכתחלה לעשות יפה דלמא פשע ולא מתקן לה), ומותר להשתמש לאורה (הלכך בשבת אסור שמא יטה לצורך תשמיש), ורב חסדא אמר, מדליקין בהן בחול אבל לא בשבת, קסבר כבתה אין זקוק לה (הלכך בחול שרי), ומותר להשתמש לאורה.

א"ר זירא אמר רב מתנה ואמרי לה א"ר זירא אמר רב, פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן בחנוכה בין בחול ובין בשבת, א"ר ירמיה מ"ט דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה (שיהא ניכר שהוא נר מצוה וליכא למיחש להטייה), אמרוהו רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה ולא קיבלה (שלא חשבו לסמוך על דבריו), כי אתא רבין, אמרוהו רבנן קמיה דאביי משמיה דר' יוחנן וקיבלה, אמר אי זכאי (אילו הייתי זוכה ללומדה) גמירתי לה שמעתי מעיקרא (הייתי גורסה כשמעתי ראשון), והא גמרה, נפקא מינה לגירסא דינקותא (מתקיים יותר משל זקנה) עיי"ש.

ודקדקו המפרשים, דאמאי לא קיבלה אביי כשאמרו לו משמיה דרבי ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דרבי יוחנן קיבלה, וממנ"פ אם דבר הגון הוא הו"ל לקבל גם משמיה דר' ירמיה, ואם לאו מדוע משמיה דר' יוחנן קיבלה, וכי משוא פנים יש בדבר, הרי אמרין קבל האמת ממי שאמרו עכ"ק.

והנבס"ד, עפימ"ש כ"הר"א מזרחי על הסמ"ג (הל' חנוכה) ד"ה ונעשה נס, ואם תאמר האיך הדליקו במנורה באותן ח' ימים שהיו עדיין טמאי מת הרי טמאו את השמן בהדלקתן, ומה הפרש יש בין השמן של אותו פך שנמצא מונח בחותמו של כהן גדול ובין שאר השמנים הטמאים, יש לומר שהדליקו אותם על ידי עץ ארוך, שפשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה וכו'.

ואם תאמר מכל מקום קשיא האיך הדליקו במנורה שהיתה טמאה, יש לומר שעשו מנורה של עץ כדתניא במסכת ע"ז (דף מ"ג.), לא יעשה אדם וכו' מנורה תבנית מנורה וכו', ר' יוסי ברבי יהודה אומר, אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי (עשאוהו של עץ במקדש לאחר שטימאו יוונים את ההיכל ונטלו כל כלי וגברה יד בית חשמונאי ונצחום) עיי"ש.

ובספר שפע חיים לחנוכה (סי' קצ"ד אות ח) כתב, דאי ס"ל דעיקר חנוכה הוא לזכר נס דמנורה, אז ס"ל כבתה זקוק לה, דומיא דמנורת בית המקדש, אבל אי ס"ל דהדלקה הוא לשם ריבוי אורה ושמחה לזכר נצחון המלחמה, אין זה ענין למנורה דמקדש דייקא, וי"ל כבתה אין זקוק לה עכ"ד.

ולכן כי אמרוה רבנן לאבבי משמיה דרב לא קיבלה, דס"ל רב לשיטתיה דס"ל שעבודא לאו דאורייתא, וס"ל דדרשינן כללי ופרטי, ולפי"ז אין עושין מנורה של עץ, ומעתה ליכא למימר דהנס היה במנורה שלא נשרפה, ולפי"ז עיקר ההדלקה לזכר נצחון מלחמה, ולכן קאמר לשיטתיה דכבתה אין זקוק לה, משא"כ למאן דס"ל שעבודא דאורייתא י"ל דס"ל כבתה זקוק לה, ולכן לא רצה דקבדה, אבל כשאמרו לו משמיה דריו"ח דהוא ס"ל שעבודא דאורייתא, ואפי"ה ס"ל כבתה אין זקוק לה, וע"כ דלא תליא בהנ"ל, ולכן קיבלה ודר"ק.

*

עוד יש לומר בשוב קושית המפרשים דאמאי לא קיבלה אבבי כשאמרו לו משמיה דר' ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דר' יוחנן קיבלה, דהנה בספר הקובץ על הרמב"ם בה' חנוכה (פ"ג ה"ב) הקשה, דלמה היו צריכין להנס דחנוכה, הלא היה להם עצה להטיף ע"י צרצור קטן טיפין משמן טמא לתוך השמן הטהור, ואמרינן בכה"ג קמא קמא בטל כדאיתא במס' ע"ז (דף ע"ג.) עכ"ק.

והנבס"ד, דנודע שיטת רש"י במסכת פסחים (דף י"ז:) דמשקין מקבלין טומאה בכל שהוא עיי"ש, ובמסכת ע"ז (דף ל"א.) כתב רש"י דאין מקבלין טומאה כי אם מרביעית הלוג עיי"ש, אך מרוב הראשונים מוכח דמשקין מקבלין טומאה אף מכל שהוא, וכן לגבי שיעור משקין לטמא אחרים מצינו כמה ראשונים דס"ל דטמאין בכל שהוא כמש"כ התוס' במסכת פסחים (דף י"ד.) ד"ה משקין בהדי בשר עיי"ש. ולפי"ז לא היו יכולים לבטל קמא קמא על ידי צרצור קטן, כיון דלכמה שיטות משקין מטמאין בכל שהוא, ומקבלין טומאה בכל שהוא, ולפי"ז לא היו יכולין לבטל את השמן קמא קמא, דהרי מעט השמן מטמא את השאר.

ובספר שער המלך ה' ברכות (פ"ב ה"א) כתב וז"ל, ויש להסתפק לדעת הסוברים דבפחות מכביצה אינו מקבל טומאה מדאורייתא, אי אמרינן הכי בקדשים ג"כ, דומיא דתרומה שכתבו התוס' במסכת שבת (דף צ"א.) ד"ה אי לענין, ומסתברא לי שדבר זה תלוי במחלוקת, דלדעת רש"י שכתב בפרק כל שעה (דף ל"ה.) דעצים ולבונה טומאתן מדרבנן, והא דאמרינן במסכת מנחות (דף ק"א.) דחיבת הקודש מכשירתן, זהו רק מדרבנן, ה"נ הכא לא מהני להו חיבת הקודש, אך לדעת התוס' דעצים ולבונה טומאתן מדאורייתא, משום דחיבת הקדש מכשירתן ומשוי להו אוכלא, ה"נ גבי אוכל פחות מכביצה אמרינן דחיבת הקדש משוי להו אוכלא, אפילו לפחות מכביצה עיי"ש.

והתוספות במסכת בבא מציעא (דף ד.) ד"ה אין נשבעין, ובמסכת שבועות (דף ל"ז.) ד"ה ואין מביאין הקשו, למ"ד שעבודא דאורייתא היכא משכחת לה שישבע מודה במקצת, הא אין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות, ותירצו דמיירי שמחל השעבוד או שאין לו כלל קרקע עיי"ש.

והקשו הראשונים (עיין ברשב"א ור"ן) מהא דאיתא במסכת שבועות (דף מ"ז.), שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשים, והיינו, כגון שטוען מנה לי ביד אביכם, והיורשים מודים בחמישים ועל חמישים האחרים אינם יודעים, שאצל אביהם במקרה זה היה הדין מתוך שאינו יכול לישבע משלם, ואילו היורשים פטורים משבועה, ולדברי התוס' יקשה, למה צריך קרא למעט יורשים משבועה, ממנ"פ הם פטורים, אם יש להם קרקעות הרי אין נשבעין על הקרקעות, ואם אין להם קרקע אלא מטלטלין הרי אינם משתעבדים לבעל חוב כלל, שמטלטלין של יתומים אינן משתעבדים, וא"כ למה ישבעו עכ"ק.

ובספר מלא הרועים ערך שעבודא דאורייתא (אות מ) כתב ליישב קושית התוספות, דאיתא במסכת ב"ק (דף ק"ז:) תנו רבנן, הגזול שדה מחבירו ושטפה נהר, חייב להעמיד לו שדה אחר דברי ר' אלעזר, וחכ"א אומר לו הרי שלך לפניך, במאי קא מיפלגי, ר"א דרש ריבוי ומיעוטי, וכחש בעמיתו ריבוי, בפקדון מיעט, או מכל אשר ישבע עליו לשקר חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה, ריבה הכל ומאי רבי כל מילי, ומאי מיעט מיעט שטרות, ורבנן דרשי כללי ופרטי, וכחש בעמיתו כלל, בפקדון פרט, או מכל חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאין מטלטלין, יצאו עבדים שהקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאע"פ שמטלטלין אין גופן ממון עיי"ש.

מבואר מזה דהך דינא דאין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות הוא רק למאן דדריש כללי ופרטי, אבל למאן דדריש ריבוי ומיעוטי, אז ממעטינן רק שטרות אבל קרקעות לא ממעטינן, ולדידה שפיר י"ל שעבודא דאורייתא דאע"ג דהו"ל כופר שעבוד קרקעות שפיר נשבעין עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"ב (דף קע"ה:) רב ושמואל דאמרי תרווייהו, מלוה על פה אינו גובה לא מן היורשין ולא מן הלוקחות, מאי טעמא, שעבודא לאו דאורייתא, ור' יוחנן ור' שמעון בן לקיש דאמרי תרווייהו, מלוה על פה גובה בין מן היורשין ובין מן הלוקחות, מאי טעמא, שעבודא דאורייתא עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"ק (דף צ"ו:) גזל עבדים והזקינן, רבי מאיר אומר, אומר לו הרי שלך לפניך (דכקקע דמי וברשותיה דמריה קיימי), אמר רב חנינא בר אבדימי אמר רב, הלכה כרבי מאיר עיי"ש, ומאן דאית ליה עבדים כמקרקעי דריש כללי ופרטי, כדאיתא במסכת שבועות (דף ל"ז:) עיי"ש, ועיין במסכת שבועות (דף כ"ה) בתוס' ד"ה רב דאמר עיי"ש.

איש או אשה וגו', השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ומשני, מהו דתימא הני מילי עונש דשוה בין ביחיד בין בציבור, אבל הכא כיון דעונש שאינו שוה בכל היא, דתנן דהציבור והשותפין אין עושין תמורה, אשה נמי כי עבדא לא לקיא קמ"ל וכו' עיי"ש.

והרמב"ם בהל' תמורה (פ"א-ה"א) כתב, דאחד מן השותפין שהמיר, או מי שהמיר בקרבן ציבור, הרי זה לוקה ואין התמורה קודש עיי"ש, והקשה הלחם משנה מהסוגיא הנ"ל דמבואר דתמורה הוא לאו שאינו שוה בכל דציבור ושותפין אין לוקין, וקשה על פסק הרמב"ם עיי"ש.

ובספר ראש יוסף כתב ליישב, דהאי דינא אי לוקין על תמורת ציבור ושותפין תליא בפלוגתא אביי ורבא, אי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני או לא מהני, דאביי ס"ל אי עביד מהני דאי לא מהני אמאי לקי, ורבא ס"ל אי עביד לא מהני ולוקין משום דעבר אמימרא דרחמנא, ולפי"ז בקרבן ציבור ושותפין שלא מהני תמורתו ותמורתו אינה תמורה, א"כ הא דמבואר בגמ' דאין לוקין כאביי דס"ל דבכ"מ אי עביד מהני, ובאופן שלא מהני ליכא מלקות, וה"נ בקרבן ציבור ליכא מלקות, משא"כ הרמב"ם ס"ל כרבא דאי עביד לא מהני ולוקין משום דעבר אמימרא דרחמנא, וה"נ אף דבקרבן ציבור ושותפין תמורתו אינו תמורה, מ"מ לוקין עיי"ש.

מבואר מזה, דהא דבעינן קרא לרבות דאשה ממירה, הוא רק לשיטת אביי דס"ל אי עביד מהני, וא"כ שותפין אין לוקין והוי לאו שאינו שוה בכל, אבל לרבא דס"ל אי עביד לא מהני ואעפ"כ לוקין, א"כ גם בקרבן שותפין לוקין, נמצא דהוה לאו השוה בכל, וא"כ לא בעינן קרא לרבות את האשה, ואפשר לדרוש דירוש ממיר מריבוי דהמר ימיר.

ואיתא במסכת זבחים (דף ה:) דר' יוחנן ס"ל דירוש ממיר, והקשו התוס' דהרי ריו"ח ס"ל דמחלוקת ר"מ ור"י הלכה כר"י, ותירצו התוס', דלכן פסק כאן ריו"ח כר"מ משום דסתם משנה דהכל ממירין אתיא כר"מ דירוש ממיר עיי"ש, מבואר מזה דריו"ח ס"ל כר"מ, ואי ס"ל יורש ממיר כר"מ א"כ חייב לדרוש וי"ו יתירה דואם המר, דהמר ימירנו בעינן לרבות את האשה, וי"ו יתירה בא לרבות את היורש.

ואי תימא דריו"ח לא בעי קרא לרבות את האשה, משום דהוה עונש השוה בכל דס"ל כרבא דאי עביד לא מהני, ז"א דהרי ריו"ח ס"ל במסכת ב"ק (דף צ"ה) גבי לא הספיק ליתנו עד שצבעו, דשינוי קונה, ומבואר ברש"י דמאן דס"ל שינוי קונה ס"ל דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, ואי ריו"ח ס"ל אי עביד מהני א"כ אין לוקין על תמורת ציבור ושותפין, וא"כ הוה אינו שוה בכל, וא"כ בעינן קרא לרבות את האשה, וממילא מנ"ל לריו"ח דירוש ממיר, אלא מיתורא דוי"ו ואם המר, ממילא ע"כ מוכח דריו"ח דריש וי"ו יתירה עיי"ש בספר מלא הרועים.

וכן כתב בתוספות הרשב"א עמ"ס פסחים (דף ל"ג: ד"ה לאימת), דהביא שיטת רבינו שמואל דהא דאמרין דאוכל מקבל טומאה פחות מכשיעור, זהו רק בקדשים דשם יש חומרא, וכתב בספר זהב שבא להסביר בטעם של חומרא בקדשים, משום דחיבת הקודש מכשירתו, ואף בפחות מכביצה מקבל טומאה, וק"ו מעצים ולבונה שאינו מין מאכל כלל, הלא הוא כבשר לענין קבלת טומאה בקדשים, כש"כ למה שהוא אוכל ורק שאינו כשיעורו דחשיב הוא כשיעור שלם לקבלת טומאה, וי"ל דגם מדאורייתא מקבל טומאה עיי"ש.

ועיין בספר מנחת חינוך (מצוה קמ"ה אות ח') שכתב, ואם נאמר דחיבת הקודש דאורייתא ומשוי אוכל אף שאינו אוכל, א"כ אפשר לומר, אם נאמר דצריך כזית בכל האיסורים דאכילה כזית משמע, אבל כאן דמחמת חיבת הקודש משוי ליה אוכל אף דבר שאינו אוכל, א"כ ה"ה בפחות מכזית, ומצאתי בשע"מ הל' ברכות (פ"ה) שנסתפק כה"ג לענין קבלת טומאה להסוברים דבעינן כביצה עכ"ל, ולפי"ז דבקדשים ליכא שיעור כביצה, מיושב קושית הקובץ בפשיטות, דלא היו יכולין לבטל קמא קמא, דהלא בקדשים מבואר דמשקין מקבלין טומאה בכל שהוא.

וזה אי חיבת הקודש דאורייתא או דרבנן, כתב בספר ראש יוסף עמ"ס חולין (דף ל"ו:) דתליא בזה, דהקשו התוס' (ד"ה והבשר) אהא דאמרין והבשר לרבות עצים ולבונה, תימא מנ"ל דאתא לרבות עצים ולבונה, דלמא לבשר דוקא אתי, דמהני ליה חיבת הקודש ולא בעי הכשר עכ"ק, וכתב בספר ראש יוסף בשם הצאן קדשים, דלכאורה יש סתירה בדברי רש"י, דרש"י במסכת חולין (שם ד"ה והבשר) כתב דהאי והבשר יתירא הוא עיי"ש, ובמסכת פסחים (דף ל"ה: ד"ה והבשר) כתב דהוי"ו של והבשר יתירה לרבות עצים ולבונה, וכתב הראש יוסף דלפי"ז מיושב קושית התוס', דמוהבשר דרשינן דלא בעי הכשר לקבלת טומאה, ומיתורא דוי"ו דרשינן דחיבת הקודש מכשרתו, ולפי"ז אי חיבת הקודש דאורייתא או דרבנן תליא בפלוגתא התנאים במסכת יבמות (דף ע"ב:) אי דרשינן וי"ו יתירא או לא, דאי דרשינן וי"ו יתירא, א"כ וי"ו דוהבשר מיותר ודרשינן חיבת הקודש מדאורייתא, אבל אי לא דרשינן וי"ו יתירא נמצא דחיבת הקודש הוא רק מדרבנן עכ"ד.

ובספר מלא הרועים (ח"ב ערך וי"ו אי דרשינן אות ט') מוכיח דר' יוחנן ס"ל דדרשינן וי"ו יתירא, דאיתא במסכת תמורה (דף ב.) הכל ממירין אחד אנשים ואחד נשים וכו' ובגמ' הכל לאתויי מאי לאתויי יורש, ודלא כר' יהודה דתנן יורש סומך יורש ממיר דברי ר"מ, ר' יהודה אומר יורש אינו סומך יורש אינו ממיר, מאי טעמא דר"מ, אמר לך אם המר ימיר לרבות היורש, ור"י לרבות את האשה, ולר"מ אשה מנ"ל, נפקא ליה מואם, ור"י ואם לא דריש.

ומקשינן, דבין לר"מ ובין לר"י בעינן קרא לרבות את האשה ובלא ריבוי אמינא דאין ממירין, והאמר רב יהודה אמר רב

ובספר עטרת חכמים (עמ"ס סנהדרין דף ע"ב) האריך בשיטת רב, אי סבירא ליה כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, או לא מהני, ורוצה להוכיח דרב ס"ל דשינוי אינו קונה, וממילא מוכח דס"ל אי עביד לא מהני.

ומביא מה דאיתא במסכת בבא קמא (דף י"א.) ובמסכת בבא מציעא (דף צ"ו) לענין אי שמין לגנב וגולן באופן שהגזילה נפחת, האם יכול לומר לו הרי שלך לפניך ולהוסיף לו הפחת, או דילמא דהגניבה והגזילה נשאר אצל הגנב ומשלם לו דמים מעליא, ואיתא (סו) אמר שמואל אין שמין לא לגנב ולא לגולן אלא לנזקין, ואני אומר אף לשואל ואבא מודה לי.

ומבואר (סו) דרב מודה דאף בשואל אין שמין, מההוא עובדא דהההוא גברא דשאל נרגא מחבריה, תברה, אתא לקמיה דרב, א"ל זיל שלים ליה נרגא מעליא, שמע מינה אין שמין.

ומבואר בתוספות (ד"ה אין שמין) דהא דאין שמין בגנב וגולן ילפינן בירושלמי מקרא, א"ר אבא בר ממל, חיים שנים ישלם ולא מתים, עד כדון גניבה, גזילה מנין, א"ר אבא בר ממל, והשיב את הגזילה אשר גזל כאשר גזל.

וכתבו התוספות בביאור הדברים, והיינו טעמא דגנב וגולן קנו מיד כשהוציאו מרשות בעלים, ובטעמא דבשואל אין שמין כתבו התוס', דכיון דשואל חייב באונסין, נמצא שקנאו משעה שהוציא מיד הבעלים, והדמים הוא דנתחייב בגנב ובגולן עכ"ד.

ומוכיח הברוך טעם, דאי נימא דרב ס"ל דשינוי קונה בגניבה ובגזילה, א"כ איך אפשר ללמוד שואל מגנב וגולן, דבגנב וגולן לכך אין שמין משום דקנהו בשינוי ונעשה שלו לגמרי, משא"כ בשואל דלא קנה גוף הכלי ולא נעשה שלו לגמרי דילמא שמין לשואל.

אלא מוכיח הברוך טעם דרב ס"ל דשינוי אינו קונה, וממילא הא דאין שמין לגנב וגולן אינו מכח הא דשינוי קונה, אלא מריבויא דקרא וא"כ אפשר ללמוד גם בשואל דאין שמין, ואם רב ס"ל דאין שמין, ושינוי אינו קונה, מוכח דרב ס"ל אי עביד לא מהני עכ"ד העטרת חכמים.

ונודע קושית הבית יוסף, דהלא על לילה אחת היה שמן להדליק, וא"כ לא היה הנס רק על שבעה ימים, ואמאי קבעו ימי חנוכה לשמונה ימים.

ותירץ על זה שלשה תירוצים, (א) כי כאשר ראו דאין להם שמן רק על לילה אחת והמה צריכין שמן לשמונה ימים חלקו תיכף ומיד את השמן לשמונה ימים שיהיה להם לקיים המצוה כל לילה, הגם שלא יהיה המצוה בשלימות, וא"כ גם בלילה הראשונה היה נס כי המה הכניסו בהמנורה מעט שמן ודלקו כל הלילה.

(ב) כי תיכף כאשר הריקו כל השמן מהפך אל המנורה נתמלא הפך, וא"כ היה תיכף הנס בלילה הראשונה שנתמלא הפך.

(ג) שבלי לראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו את הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה עכ"ד.

ולכאורה אי נימא כקושית הקובץ, דהיו יכולין לבטל שמן טמא בשמן טהור ע"י צרצור קטן ונימא קמא קמא בטל, לפי"ז אי אפשר לתרץ כתירוצן הראשון שחלקו את השמן לשמונה חלקים, דכיון דהיה להם ברירה אחרת להדליק המנורה ע"י ביטול קמא קמא, היאך חלקו את השמן לשמונה חלקים ולבטל מצוה דאורייתא דתן לה כדי מדתה, וע"כ אי נימא דהיו יכולין לבטל קמא קמא, עכצ"ל דלכן עושין חנוכה שמונה ימים, כאידך התירוצים של הבית יוסף.

ובספר עמק החכמה (חידושים לחנוכה) כתב, דאי נימא דהנס היה שחילקו את השמן לשמונה חלקים, ועכ"ז דלק כל הלילה, א"כ י"ל דס"ל כבתה זקוק לה, שהרי הנס היה שדלק כל הלילה, משא"כ אי נימא דנתמלא הפך, נמצא דהנס היה עצם הדבר שיהיה להם שמן להדליק, לפי"ז י"ל כבתה אין זקוק לה עכ"ד.

ומעתה יבואר הסוגיא, דכשאמרו לאביי דרב ס"ל כבתה אין זקוק לה לא רצה לקבלו, די"ל דרב לשיטתו דס"ל אין שמין לשואל דילפינן מגנב וגולן, וס"ל שינוי אינו קונה, ואי עביד לא מהני, ואפשר דס"ל דלוקין על תמורת קרבן שותפין, וממילא לא בעינן קרא לרבות את האשה, ויכול לדרוש דירוש ממיר מהמר ימיר ואינו דורש וי"ו יתירא, ולפי"ז חיבת הקודש הוא מדרבנן, ולפי"ז לא אמרינן דחיבת הקודש מכשרת ליה לטמא ולקבל טומאה בכל שהוא, ולפי"ז היו יכולין לבטל קמא קמא, וע"כ דהנס לא היה שחילקו השמן לשמונה חלקים, דהרי היה להם ברירה אחרת ולכן ס"ל כבתה אין זקוק לה.

אבל אביי דס"ל במסכת חולין (דף ל"ד:) דחיבת הקודש הוא מדאורייתא, ולפי"ז לא היו יכולין לבטל קמא קמא, דהרי השמן הטמא יטמא את השמן הטהור בכל שהוא, וא"כ שפיר י"ל כתירוצן הראשון שחילקו השמן לשמונה חלקים, וא"כ צ"ל כבתה זקוק לה.

אך כששמע משמיה דריו"ח, וריו"ח לשיטתו דפוסק כר"מ דירוש ממיר, וס"ל שינוי קונה וממילא ס"ל אי עביד מהני, ולפי"ז צ"ל דליכא מלקות על תמורת קרבן ציבור ושותפין, ובעינן קרא לרבות דאשה ממירה, ומנליה דירוש ממיר, וע"כ דדריש וי"ו יתירה, ולפי"ז ס"ל חיבת הקודש דאורייתא, ולא היו יכולין לבטל שמן הטמא בשמן הטהור, ולפי"ז שפיר י"ל דחילקו את השמן לשמונה חלקים, ועכ"ז ס"ל כבתה אין זקוק לה, ולכן קיבלה מיניה ודו"ק.

ותירצו הרשב"א והרמב"ן, דכיון דגם מקודם היתה יכולה לינשא, ורק האיסור היה מעכב עליה, א"כ נהנית רק מה דלא נישאת באיסור, והוה ג"כ רק הנאת המצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו עיי"ש, וא"כ גם הכא במבטל איסורי הנאה, הא גם קודם הביטול היה יכול ליהנות ממנה ורק האיסור היה מעכב עליה, א"כ אינו מרויח ע"י הביטול רק מה דלא יעבור על האיסור, וזה הוה רק הנאת המצוה ולא חשוב הנאה דמצות לאו ליהנות ניתנו.

ולפי"ז יש לומר, דאף באיסורי הנאה מותר לבטל לכתחלה, ואי דנהנה במה שנתרבה ההיתר שלו במה שמבטל האיסורי הנאה בתוכו, הא אינו מרויח ע"י הביטול רק במה דלא יעבור על האיסור, והוה רק הנאת המצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו.

אך כ"ז הוא רק אי ס"ל מצות לאו ליהנות ניתנו, אבל אי ס"ל מצות ליהנות ניתנו, אז שפיר י"ל דאיסורי הנאה אסור מדאורייתא לבטל לכתחלה, משום דנהנה ממה שנתרבה ההיתר שלו עכ"ד.

ובספר שפע חיים לחנוכה (סי' כ' אות ד') כתב, ידוע קושית הר"ן במסכת סוכה (דף י"ד. מדפי הרי"ף) ד"ה של אשרה, דאיך אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, והלא מקבל שכר על עשייתם, ובספר חידושי חת"ס עמ"ס סוכה (דף ל"א:) ד"ה ואם נטל יצא כתב ליישב, לפי"מ דאיתא במסכת ברכות (דף ו') חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, נותנים לו שכר כאלו עשאה, נמצא אלו לא נטל לולב הלז משום אונס, שהוא לולב של עבודה זרה, היה שכרו מרובה כל כך כמו עכשיו, א"כ אינו מרויח בשכר כלום עיי"ש.

עפי"ז מובן ביותר מש"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות כ"ט) הא דהמודר הנאה משופר וחבירו תוקע לו משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, דוקא כשאי אפשר בענין אחר ואין שם בקי אלא הוא וכו' עיי"ש, שכן אז אם נמנע ואינו עושה מחמת האיסור אנוס הוא, ונמצא דבין כך ובין כך בא על שכרו, ושוב אינו נהנה מעשיית המצוה, משא"כ כשיכול להשיג ולקיים באופן המותר, שוב אין האיסור מעכבו מלקיים, ואז אם לא יעשה המצוה הרי לא יקבל שכר מגדר נאנס ולא עשאו, ועכשיו שמקיים המצוה הרי זה נהנה במה שיקבל שכר, ונמצא נהנה מאיסור הנאה.

ואיתא במסכת ראש השנה (דף ט"ז:) כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה, ובתוס' (ד"ה שאין) כתבו, מפרש בהלכות גדולות לאו דמיקלע בשבתא אלא דאיתיליד אונסא עיי"ש, והקשה הטורי זהב (אור"ח סי' תקפ"ה סק"ז), דהא אונס פטר רחמנא בכל מקום, ותו קשה דאיתא במהרי"ל הא דמריעין בסופה היינו במזיד, אבל נתבטלה מחמת אונס לא יאונה להם כל און, והוא שלא כדברי בה"ג וכו' עיי"ש.

עוד יש לומר בישוב קושית המפרשים דאמאי לא קיבלה אביי כשאמרו לו משמיה דר' ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דר' יוחנן קיבלה.

דהפרי חדש הקשה על תירוצו הראשון דחלקו את השמן לשמונה חלקים, דהאיך הותר להם לעשות כן, הא קיי"ל במסכת יומא (דף ט"ו.) מערב ועד בוקר, תן לה כדי מידתה שתהא דולקת מערב עד בוקר עכ"ק, וכתב בשו"ת קרן לדוד חאו"ח (סי' קנ"ט אות ב') לתרץ קושית הפר"ח, דהיה בדעתם להוסיף מעט מעט שמן טמא, להיות השמן טמא קמא קמא בטיל בשמן הטהור עיי"ש.

ואף דדרשינן במסכת יומא (שם), ובמסכת מנחות (דף ס"ט.), תן לה כדי מדתה שצריך ליתן כשיעור בתחילת ההדלקה, כבר כתב הר"א מזרחי (בהל' חנוכה שבסמ"ג) דאינו אלא לכתחלה ואינו לעיכובא עיי"ש.

ובספר עץ הדעת טוב (עמ"ס שבת) ביאר דברי המזרחי, דודאי מעכב שיהא דולק מערב עד בוקר, דזהו עיקר המצוה הכתוב בתורה מערב ועד בוקר, אלא כוונתו דאינו מעכב שיהא בתחלת הדלקת המנורה כשיעור עיי"ש, וא"כ מיושב שפיר שהיה בדעתם שאם לא ייעשה להם נס יוסיפו משמן הטמא על ידי צרציר קטן טיפין טיפין ונימא קמא קמא בטיל עכ"ד.

אך בשו"ת מהרי"א אסאד חאו"ח (סי' ר"א) כתב, דלא היה אפשר לבטל השמן הטמא בשמן טהור, משום דקיי"ל אין מבטלין איסור לכתחלה עיי"ש, ואף לשיטת הפוסקים דרק מדרבנן אין מבטלין איסור לכתחלה אבל מה"ת מבטלין איסור לכתחלה, מ"מ לפימ"ש"כ החו"ד (סי' צ"ט סק"ח) ובשו"ת מהרי"א אסאד חאו"ח (סי' קצ"ג) דבאיסורי הנאה לכו"ע אין מבטלין איסור לכתחלה מה"ת, שהרי נהנה במה שנטול ומבטלו, ורק היכא דאינו אסור בהנאה אז י"ל דמה"ת מותר לבטל לכתחלה, ואינו אסור רק מדרבנן, ולפימ"ש"כ הרא"ם (על הסמ"ג בה' חנוכה) דטומאת השמנים היתה דהיונים חשבו על השמנים מחשבת עבודה זרה, ונטמאה בטומאת תקרובת ע"ז, ונפסלו מלהדליק במנורה עיי"ש, ולשיטת הפוסקים דתקרובת ע"ז אסור בהנאה מה"ת, א"כ לא היה להם העצה לבטל בתוך שמן טהור, כיון דבאיסור הנאה לכו"ע אין מבטלין איסור לכתחלה מה"ת.

ובשו"ת אבני ציון (ח"ג סי' ע"ה) כתב דזה דבאיסור הנאה אין מבטלין לכתחלה מה"ת או מותר לבטל לכתחלה מה"ת, תלוי אי ס"ל מצות לאו ליהנות ניתנו או ליהנות ניתנו, דאיתא במסכת יבמות (דף ק"ג:) חלצה בסנדל של עכו"ם ושל משמשי עכו"ם חליצתה כשרה, ופירש"י משום דלאו לשריפה קיימי דאית להו תקנתא בביטול, ואי משום איסור הנאה, חליצה לאו הנאה הוא דמצות לאו ליהנות ניתנו, וקשה דהא אית לה הנאה דמותרת על ידי זה לינשא.

ובשור"ת שבות יעקב (ח"ב ס"י) בענין שנאנסו ולא יכלו לקיים מצות קידוש לבנה אם צריכים כפרה, הביא ממהרי"ל בתקיעת שופר, ושנראה פשוט דמקורו מהאי סוגיא דהחושב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשה.

איברא שלא נעלם מאתי שבעל הלכות גדולות בראש השנה כתב להיפך וז"ל, אמר ר' יוחנן, כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה, מאי טעמא, דלא מערבב שטן, פירש ולא דאיקלע ראש השנה בשבת אלא דאיתייליד אונסא עכ"ל וכו', והטו"ז הרגיש בסתירת דברים אלו וכו', ובאמת כל מעיין היטב בלשון הש"ס ובלשון הלכות גדולות ומהרי"ל יראה שאי אפשר להשוותם כלל לפי דרכו וכו' עיי"ש.

ובפשטות נראה דר' יוחנן פליג ולית ליה הך דנאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, ועיין שו"ת חתם סופר חח"מ (ס"י א) ד"ה ולפי, ולכן גם באיתייליד אונסא לא איערבוב שטן, א"כ אליבא דידיה נפל בבירא תירוצו של החתם סופר על הר"ן, וסובר כרב יהודא ורבא דמצוות ליהנות ניתנו דהא מקבל שכר עכ"ד.

ואיתא במסכת יומא (דף ל"ד), דר' ירמיה ס"ל אליבא דר' יוסי הגלילי, דנבילה הוה לאו הניתק לעשה עיי"ש, ובשור"ת יד יצחק (ח"ג ס"י פ"ב אות ד') הקשה, לפי"ד הרמב"ם בהל' תמורה (פ"א-ה"א), דכל היכא דהלאו כולל יותר מן העשה לא הוה לאו הנל"ע, וכן הוא שיטת רש"י במסכת תמורה (דף ד'), ובתוס' מסכת יומא (דף ל"ד) ד"ה לאו, וא"כ הלא לאו דנבילה כולל יותר מן העשה, כיון דגם בשור הנסקל איכא לאו דנבילה, ועשה דלגר תתננה ליכא, דהלא שור הנסקל אסור בהנאה עכ"ק.

ובשור"ת אבני ציון (ח"ג ס"י פ' אות ג') כתב ליישב, לפי שיטת הרשב"א במסכת נדרים (דף ט"ד), דבהנאת הגוף בהדי מצוה ג"כ ס"ל מצוות לאו ליהנות ניתנו עיי"ש, א"כ מיושב בפשוט, דהלא לר' ירמיה אליבא דר' יוסי הגלילי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה הוי מצות עשה, דהא מנתק את הלאו דנבילה, שוב שפיר שייך העשה גם בשור הנסקל דאסור בהנאה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, דהנאת הגוף בהדי מצוה מותר להרשב"א דבטל לגבי המצוה עכ"ד.

ואב"י ס"ל מצוות ליהנות ניתנו, דהרי במסכת נדרים (דף ט"ד) משני אב"י באומר הנאת סוכה עלי דאסור, ומקשה רבא וכי מצוות ליהנות ניתנו עיי"ש, ומשמע דאב"י ס"ל מצוות ליהנות ניתנו, ומשור"ה חשיבא גם הנאת ישיבת סוכה של מצוה הנאה עיי"ש.

ובספר עצי חיים לחנוכה (אות ד') כתב דהפלוגתא דכבתה זקוק לה או אין זקוק לה תליא בב' תירוצים של הבית יוסף, דא"א דחלקו השמן לשמונה חלקים הרי חזינן דלא חשו הכהנים מספק שמא לא יעשה נס ולא יאיר המנורה כל הלילה עד

הבוקר, ועל כן מטעם זה לזכר עשו גם כן בנר חנוכה עיקר המצוה בהדלקה וכבתה אין זקוק לה כמו במנורה שלא קפדו אשיעורו רק על ההדלקה, אבל לתירוץ השני שנתנו השמן בנרות המנורה כשיעור, א"כ חזינן דהעיקר הוא לא ההדלקה בלבד כי אם שידליק נמי כשיעור וכדינו, ע"כ מטעם זה אמרינן ג"כ בנר חנוכה כבתה זקוק לה כמו במנורה דקפדו ג"כ אשיעור הדלקה כל הלילה כמצותו עכ"ד.

ולפי"ז יבואר שפיר דכאשר אמרו לאב"י משמיה דר' ירמיה בטעמיה דרב דמדליקין בהם בחנוכה משום דכבתה אין זקוק לה לא רצה לקבל, ד"ל דר' ירמיה לשיטתו דס"ל דנבילה הוה לאו הנל"ע, וע"כ דס"ל מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולפי"ז ס"ל דבאיסורי הנאה מבטלין איסור לכתחילה, והיה להם העצה לבטל שמן הטמא בתוך שמן הטהור, ולפי"ז שפיר י"ל דחלקו השמן לשמונה חלקים, והיה בדעתם שאם לא ייעשה להם נס יוסיפו משמן הטמא, ולכן ס"ל כבתה אין זקוק לה.

אבל אב"י לעצמו דס"ל מצוות ליהנות ניתנו, ובאיסורי הנאה אין מבטלין איסור לכתחילה, ולפי"ז אין לומר דחלקו השמן לשמונה חלקים, אלא שנתנו השמן בנרות המנורה כשיעור, ולפי"ז י"ל דכבתה זקוק לה, ולכן סירב לקבל הא דכבתה אין זקוק לה, אך כאשר אמרו קמיה דאב"י משמיה דרבי יוחנן, דהוא ג"כ ס"ל מצוות ליהנות ניתנו, ואפי"ה קאמר דכבתה אין זקוק לה, וע"כ דלאו בהכי תליא מילתא, או אז קיבלה ודו"ק.

*

עוד יש לומר ביישוב קושית המפרשים דאמאי לא קיבלה אב"י כשאמרו לו משמיה דרבי ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דרבי יוחנן קיבלה.

דנודע קושית הבית יוסף בטור או"ח (ס"י עת"ד), דלמה קבעו חנוכה לשמונה ימים, דכיון דבשמן שבפך היה בו כדי להדליק יום אחד, נמצא שהנס לא נעשה אלא לז' ימים, ותי' די"ל שחלקו השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס עכ"ד.

והקשה הגה"ק מאוסטראווע זצ"ל בספר אור תורה לחנוכה (אות ב'), לפימ"ש"כ בסדר הדורות דאז חל לילה ראשונה דחנוכה בשבת, א"כ איך חלקו השמן לשמונה חלקים והדליקו בשבת כיון שהיה פחות מכשיעור, דאף דאמרינן דהדלקת המנורה דוחה שבת זה דוקא בכשיעור, אבל פחות מכשיעור הוי חילול שבת ואיך סמכו על הנס במקום שיש חילול שבת.

אמנם הפנ"י (סו) מדחה סברתו הנ"ל, מהא דאיתא במסכת שבת (דף מ"ב), למימרא דשמואל סבר לה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, והא אמר שמואל מכבין גחלת של מתכת ברה"ר בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ, ואי ס"ד דסבר כר"ש, אפילו של עץ נמי (דהא לר"ש מלאכה שאצל"ג פטור עליה וכל כיבוי אינו צריך לגופו חוץ מעושי פחמין או מהבהבי פתילה) ע"כ קו' הגמרא.

א"כ משמע להדיא דלרבי שמעון דפוסר במלאכה שאינה צריכה לגופה ע"כ מדאורייתא מותר לגמרי וליכא אלא איסורא דרבנן, דאי ס"ד דלאו אית ביה לא הוה מקשה הש"ס מידי, דנהי דבריש פרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ד), מחלק הש"ס בכה"ג גופא בין שגגת לאו לשגגת כרת, מ"מ במזיד ובמתכוון לא שייך לחלק בין איסור לאו לאיסור כרת, ומתוך כך חזר מדבריו וס"ל דאע"ג דקודם לכן היה חיוב ג"כ על מלאכה שא"צ לגופה, מ"מ אח"כ כשנסמכה למלאכת המשכן הותרה לגמרי עיי"ש.

ובספר חמדת ישראל קונטרס דרך חיים (סי' ר' אות א') כתב לקיים דברי הפנ"י, דאיתא במסכת שבת (דף ע'), דשמואל ס"ל כר' יוסי דהבערה ללאו יצאת עיי"ש, וא"כ פשיטא דהבערה בא"צ לגופה ליכא גם איסורא, כיון דגם בצריך לגופה ליכא אלא לאו, ומדאסמכה קרא דאיסור הבערה למלאכת המשכן א"כ ע"כ דבאין צריך לגופה ליכא איסורא כלל, ועוד כיון דס"ל הבערה ללאו יצאת א"כ אינו בכלל לא תעשה כל מלאכה ולא נאסרה מקודם כלל, וא"כ שפיר אמרינן דלא אסרה תורה הבערה אלא דומיא דמלאכת המשכן אם הוא מלאכת מחשבת.

ומעתה כך הוא קושית הגמ', דע"כ דשמואל לי"ל כר"ש, דאי ס"ל כר"ש דמלאכה שאצל"ג פטור ואינו חייב בכיבוי אלא על מנת להבעיר, א"כ גם כיבוי אינו אלא לאו, וא"כ באצל"ג ליכא איסור תורה כלל ואמאי אינו מתיר בגחלת של עץ ומקשה הגמ' שפיר.

משא"כ למאן דס"ל הבערה לחלק יצאת, שפיר י"ל כמש"כ הפנ"י, כיון דנאסרו מקודם אפילו באצל"ג לא יצאו מכלל איסורין ורק מחיוב מיתה פטריה רחמנא, ולפי"ז סברת הפנ"י הוא רק למאן ס"ל הבערה לחלק יצאת, משא"כ למ"ד ללאו יצאת אז אמרינן דגבי מלאכה שאין צריך לגופו ליכא איסור כלל עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף י"א): במתניתין, ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (שיהו נהנים ממנו), ובגמ' (דף י"ג): איתא אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו יאותו ממש, אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום, (שאפילו לא נהנה ממנו מברכין עליו, ומאי עד שיאותו עד שיהא אורו ראוי ליהנות ממנו לעומדים סמוך לו, ואז מברכים עליו אפילו ברחוקים ממנו ובלבד שיאורוהו), וכן אמר רב אשי ברחוק מקום שנינו וכו' ורבא אמר יאותו ממש (עומד בסמוך) עיי"ש, וצ"ב במאי פליגי.

ואין לומר דבערב שבת הדליקו מבעוד יום, לפי מש"כ המפרשים שהיו טמאים טומאת ערב וטהרי ע"י טבילה והערב שמש, בהכרח היו צריכים להדליק בליל שבת, וקשה היאך הדליקו חלק שמינית וסמכו על הנס במקום שיש חילול שבת עכ"ק.

ושמעתי מכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א בשוה"ט ליל שבת קודש פרשת וישב (שנת תשס"ג) לתרץ, די"ל דהם עשו חשבון ממנ"פ, אם זה ידליק כל הלילה אז שפיר עשו, ואם לאו דלא ידלק מערב עד בוקר ויכבה ונמצא שלא קיימו מצות הדלקה, הרי יתברר למפרע שההדלקה היתה מלאכה שאינה צריכה לגופא ופטור עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף מ"ו), מותר השמן שבנר ושבקערה אסור ור"ש מתיר וכו', רמי ליה אביי לרב יוסף, מי אמר רבי שמעון כבתה מותר לטלטלה, כבתה אין לא כבתה לא, מאי טעמא דילמא בהדי דנקיט לה כבתה, הא שמעינן ליה לרבי שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר, דתניא רבי שמעון אומר גורר אדם כסא מטה וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, ומשני, כל היכא דכי מיכוין איכא איסורא דאורייתא כי לא מיכוין גזר רבי שמעון מדרבנן, כל היכא דכי מיכוין איכא איסורא דרבנן כי לא מיכוין שרי ר"ש לכתחלה.

והקשו התוס' (ד"ה רכל היכא), וא"ת דהכא בכיבוי ליכא איסורא דאורייתא לר"ש דמלאכה שאינה צריכה לגופה היא עיי"ש.

ובספר פני יהושע כתב דבילדותו תירץ, דהא דשמעינן ליה לרבי שמעון דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, היינו רק דפטור מחטאת, כיון דליכא בזה איסור סקילה, משום דמלאכת מחשבת כתיב במשכן, וקרא דכל העושה מלאכה מות יומת נסמכה למלאכת המשכן כדאיתא במסכת חגיגה (דף ע'), דמהאי טעמא קרי לה התם הררים תלויים בשערה וכפרש"י שם, ולכך כיון דלית ביה מיתה משו"ה פטור גם מחטאת. מכל מקום גם לרבי שמעון אכתי איכא איסורא דאורייתא, מלאו דלא תעשה כל מלאכה שנצטוו בה עוד בסיני קודם מלאכת המשכן, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ו): דשבת במרה נצטוו, וכיון דבמרה לא הוה ידעינן חילוק בין מלאכה הצריכה לגופה או שא"צ לגופה, א"כ אין סברא לומר דאח"כ שנצטוו במלאכת המשכן ומינה גמרינן דבעינן מלאכה הצריכה לגופה דומיא דמשכן, נפיק מכלל איסור לגמרי כשעושה מלאכה שא"צ לגופה, ודי לנו לומר שהתורה הוציאתו מחיוב מיתה וחייב חטאת, אבל האיסור תורה נשאר עיי"ש.

ומעתה אי נימא דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור הוא רק מחטאת ואיסורא איכא, א"כ הדקל"ד היאך הדליקו את הנרות בשבת.

עליהם, וראיתי במג"א בסי' רצ"ח (ס"ק ב') שכתב, במוצאי יוה"כ פ"א שמחזר עליו, להורות שיום זה קדוש משאר יו"ט שאסור להבעיר אור עכ"ל המג"א, וכוונתו לאפוקי שאר מלאכות האסורות בכל יו"ט, וגם לדבריו אכתי קשה גם במוצ"ש יחזור עליו מטעם זה.

ולכן נראה דבשבת כתיב בה איסור הבערה בהדיא, לא הוצרכו חכמים לתקן בשביל זה לחזור אחר אור להורות דבר זה, אבל ביוה"כ פ"א היה מקום לטעות ולומר שלא נאסרה בו הבערה, אי למ"ד הבערה ללאו יצאת וא"כ אינה בכלל מלאכה כמש"כ התוס' במסכת פסחים (דף ה:) ד"ה לחלק בשם הריב"א, ואי משום דכתיב לא תבערו אש וגו' ביום השבת ואתי לאפוקי יו"ט כמש"כ המגיד משנה בהל' יו"ט (פ"א ה"ד), ונימא ג"כ דאתי לאפוקי יוה"כ פ"א, ובאמת זה אינו דביוה"כ פ"א לכו"ע אסורה הבערה כמו בשבת, אי מטעם דיוה"כ פ"א גופה שבת איקרי, אי מטעם גזירה שוה שבת שבתון משבת בראשית לרב אחא בר יעקב ולרב פפא כל מר כדאית ליה במסכת יומא (דף פ"א.) וכו', ולאפוקי שלא יטעו בזה תקנו לברך על הנר במוצאי יוה"כ פ"א למצוה ולחזור עליו, משא"כ בשבת דליכא למיטעי בה הו"ל רק הודאה על אור הראשון שבשבת בראשית, אינה מצוה לחזור עליו עכ"ל הצ"ח.

ויש להוסיף עפ"י דרכו מילתא בטעמא, דנודע מש"כ האבני נזר חאו"ח (ס"י רכ"ו) לחדש דלמ"ד הבערה ללאו יצאת ליכא תולדה למבעיר, שהרי תולדות ילפינן במסכת שבת (דף ע:) מדכתיב ועשה אחת מהנה, מהנה תולדות, והאי קרא בחיוב חטאת כתיב, ובהבערה דללאו יצאת ואין בה חיוב חטאת לא קאי עלה קרא דמהנה לרבות תולדות, ולכן מה"ת אין תולדה להבערה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דגם האיסור להטות השמן שבנר אינו איסור תורה, כיון שאינו אלא תולדה דמבעיר, דכי היכא דמוסיף שמן בנר הוי רק תולדה דמבעיר וכמש"כ האבני נזר (שם אות כ'), ה"נ במטה השמן בנר חשיב תולדה גרידא, וכיון דתולדה דמבעיר אינו מה"ת אין לגזור ולחוש שמא יטה, דהו"ל גזירה לגזירה.

ובזה יש לבאר מה דאיתא בשבת (י"א.) במתני', לא יקרא לאור הנר (בספר, שמא יטה הנר להביא השמן לפי הפתילה שידלק יפה ונמצא מבעיר בשבת), ולהלן בגמ' (דף י"ב:) איתא, אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה, פעם אחת קרא וביקש להטות, אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר, רבי נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת לכשיכנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה עיי"ש, וצ"ב במאי קמילגי, ולהנ"ל ניחא, דהת"ק מיאן בהך עובדא דקאמר ר' נתן, דס"ל להת"ק דהבערה ללאו יצאת, וא"כ ליכא למימר שכתב על פנקסו להביא חטאת שמינה, שהרי כשהטה לא עבר אלא על תולדה דמבעיר, ולמ"ד הבערה ללאו יצאת ליכא תולדה למבעיר וע"כ דהאי עובדא ליתא, אבל ר' נתן לשיטתו דס"ל במסכת שבת (דף ע:) הבערה לחלק יצאת, ונאסר מה"ת בתולדה דמבעיר ככל אבות מלאכות, ושפיר יתכן שכתב על פנקסו כשיכנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה ודו"ק.

ובדברי תורה (גליון י"ג) כתב השפע חיים זצ"ל לבאר, די"ל דתליא בפלוגתת הראשונים במהות ברכת האור במוצאי שבת, דאיתא במסכת ברכות (שם), אמר רב יהודה אמר רב, אין מחזירין על האור (אם אין לו אור אין צריך לחזור אחריו) כדרך שמחזירין על המצות, וכתב בחידושי הרמב"ן הטעם, וז"ל, נ"ל דברכת האור אינה ברכת הנהנין, דאי הוי כברכת הנהנין כל שעתא ושעתא מחייב בה, שלא תקנו ברכה בהנאות שאינן נכנסות לגוף כגון רחיצת מים קרים וחמין וכגון נשבה הרוח ונהנה, וכש"כ באור שאינו נוגע בגוף כלל, לא אמרו אלא בדברים הנכנסין לגוף והגוף נהנה מהן כגון אכילה ושתייה, וריח נמי דבר הנכנס לגוף וסועד הוא וכאכילה ושתייה דמי, אבל ברכת האור כברכת של יוצר המאורות, ושתייה ברכת השבח הן כברכות הללו שבפרק הרואה ברוך עושה בראשית וכו', ובדין הוא שיברך בכל לילה, אלא כיון שתשמיש של אש ואורו צריכין לו ומשתמשין בו בין ביום ובין בלילה תדיר, לא ראוי לברך עליו בכל לילה וכו'.

וכן שנו בברכת השבח להלן (דף נ"ד.), ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים, ובמוצאי שבת ובמוצאי יום כפורים כיון שהשבת אסרה עלינו תשמישו ואורו כל נר שאין אנו משתמשין בו ממש אעפ"י שמשמשין בנר הדלוק מערב שבת, מ"מ כבר נפסקה ממנו עיקר הנאות ותשמישו של אור, וכשחזרנו להנאות אורו במוצאי שבת ברכנו עליו, דהוה ליה כנכנס ויוצא לחנותו של בושם שמברך על כל פעם ופעם, וזהו שאמרו אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצות, אלא כשם שאין מחזירין על ברכת השבח לראות הים הגדול וההרים כדי לברך עליהם כך אין אנו מחזירין על האור עכ"ד, אבל הרא"ש (שם פ"ח ס"ג) כתב הטעם שאין מחזירין על האור במוצאי שבת, לפי שברכה זו אינו אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצאי שבת, דאי משום הנאות האור מברך, היה צריך לברך בכל פעם ופעם כשנהנין מן האור עכ"ל.

והנה הרשב"א שם הביא משם הראב"ד, דהא דאין מחזירין על הנר במוצאי שבת, הנ"מ במוצאי שבת, אבל במוצאי יוה"כ פ"א שצריך לברך על אור ששבת ביוה"כ פ"א מהדר, דאז הוי ברכת הבדלה שמברך לבורא ית' שהבדיל לנו בין זה היום לשאר הימים, שכל היום אסורין להשתמש בו ועכשיו אנו מותרים עכ"ל, הרי דס"ל שמהות חיוב ברכת האור הוא לברך על הבדלה בין הקודש שהיה אסור בנר, לחול שהותר הדלקת הנר.

והצ"ח במסכת ברכות (שם) הביא דברי הראב"ד ותמה עליו, דאטו במוצאי שבת מי לא שייך הך טעמא גופא, ואטו משום שיש בו עוד טעם נוסף שהוא הודאה על אור שנברא במוצאי שבת הוא גרע שלא יצטרך להדר עליו, והביא שמצא שכבר הרגיש בזה הפרישה בסי' רצ"ח (אות א') עיי"ש, וכתב הצ"ח לבאר, דלכאורה קשה אם איתא דשייך לברך על מה שהבדיל יום זה משאר ימים, א"כ על כל המלאכות האסורות בשבת וביוה"כ פ"א כשיעשה אותם במוצאי שבת ויוה"כ פ"א יברך

והצל"ח במסכת ביצה (דף י"ב), כתב, דזה אי יש חילוק מלאכות ליו"ט או לא במחלוקת שנויה, דמאן דיליף במסכת שבת (דף ז') חילוק מלאכות מלא תבערו אש וגו', הרי שם כתיב לא תבערו וגו' ביום השבת, הרי דגלי קרא דדוקא בשבת יש חילוק מלאכות ולא ביו"ט, אבל למאן דיליף מועשה מאחת מהנה, ושם ליכא למעוטי אמרינן דגלי רחמנא בחטאת וה"ה במלקות דיו"ט עיי"ש.

וכתב בספר עליות אריה (ס"ב ב'), דלפי"מ דמבואר במסכת מכות (דף כ"א:) דאביי ס"ל יש חילוק מלאכות ביו"ט עיי"ש, ולפי"ז לא יליף חילוק מלאכות מהבערה, וע"כ דאביי ס"ל הבערה ללאו יצאת עיי"ש, ועיין בספר ילקוט הרועים (ח"ב) אות הבערה הביא מספר נצח ישראל עמ"ס יבמות דאביי ס"ל דהבערה ללאו יצאת עיי"ש, וריו"ח נמי ס"ל הבערה ללאו יצאת כמש"כ בספר מלא הרועים ערך הבערה ללאו יצאת (אות ט"ו) עיי"ש.

ולפי"ז יבואר שפיר, דכאשר אמרו לאביי משמיה דר' ירמיה בטעמיה דרב דמדליקין בהם בחנוכה משום דכבתה אין זקוק לה לא רצה לקבל, דסבר דאמנם רב לטעמיה דס"ל הבערה לחלק יצאת, ולפי"ז י"ל כסברת הפני יהושע, דמלאכה שאצל"ג פטור הוא רק מחטאת אבל איסורא איכא, ולדידיה ליכא למימר שחילקו את השמן לשמונה חלקים, דקשה איך הדליקו את הנרות בשבת, וע"כ דס"ל דנתנו מיד כל השמן כולו לתוך הפך ובבוקר מצאו שלא חסר ממנו כלום, ולכן ס"ל כבתה אין זקוק לה.

אבל אביי לעצמו דס"ל הבערה ללאו יצאת, ולפי"ז אי ס"ל מלאכה שאצל"ג פטור אפילו איסורא ליכא, ולפי"ז י"ל דחילקו את השמן לשמונה חלקים, ולפי"ז י"ל דכבתה זקוק לה, ולכן סירב לקבל הא דכבתה אין זקוק לה, אך כאשר אמרוה קמיה דאביי משמיה דריו"ח, דס"ל נמי הבערה ללאו יצאת, ועכ"ז ס"ל כבתה אין זקוק לה, וע"כ דלאו בהכי תליא מילתא, או אז קיבלה ודו"ק.

הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: ואיתא במדרש הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה [שצריך להניחה על פתח ביתו מבחוץ] וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא בבראשית רבה (פרשה פ"ד-ז) מה דבתם רעה הביא יוסף לאביו, ר' מאיר אומר חשודין הן על אבר מן החי עיי"ש, והקשו המפ' איך להאמין זה על שבטי י-ה שאכלו אבמה"ח, וכתבו המפ' דאכלו חצי שיעור עכ"ד, ולכאורה יש להבין דהא גם חצי שיעור אסור מה"ת כדאיתא במסכת יומא (דף ע"ד), וצ"ב מה סברו השבטים במה שאכלו רק ח"ש.

ולפי"ז י"ל דמה"ט תיקנו לברך על הנר במוצאי שבת להבדיל בין הקודש לחול, כי היכי דלא נטעה לומר דמותר לקרוא לאור הנר בשבת, דאין לחוש שמא יטה מאחר דאף אם יטה לא יעבור על איסור תורה, כיון דהבערה ללאו יצאת וליכא בה תולדות וא"כ הו"ל גזל"ג, לכן תיקנו לברך על הנאת אור במוצ"ש, ולעיין בשרטוטי ידיו כמבואר בשו"ע סי' רצ"ח בטו"ז (סק"ב) להורות שרק כעת במוצ"ש, הותר לעיין לאור הנר ולא כן ביום השבת נאסר הדבר, ובזאת נדע כי העיקר כמ"ד הבערה לחלק יצאת ומה"ת נאסר הטיה בשבת, ולכן שפיר גזרו משום שמא יטה ואסרו לקרוא לאור הנר בשבת, ורק במוצ"ש הותר לראות ולעיין לאורו.

ובזה שפיר יבואר פלוגתא הנ"ל אי בעינן שיאותו לאורו או דאפילו בריחוק מקום כל שבקירוב מקום נאותין, דא"א דמה"ט מברכין על האש במוצ"ש כדי להראות דבשבת נאסר לנו לעיין לאורו ורק עתה הותרה לנו וכנ"ל, א"כ מה"ט יש לברך אפילו בריחוק מקום, כי הרי איסור הקריאה לאור הנר מחשש שמא יטה שייך אפילו גבוה שני קומות ואפילו שני מרדעות ואפילו עשרה בתים זו על גב זו כדאיתא במסכת שבת (דף י"ב:) , ולכן בזה שמברך על ההיתר במוצ"ש ה"ה אפילו בריחוק מקום, אמנם מ"ד דבעי יאותו ממש סבר דאין הטעם דמברכין על הנר משום דנאסר בשבת לקרוא לאור הנר, אלא משום הנאת האור וכברכת השבחה וכמש"כ הרמב"ן, ועל כן אין ראוי לברך עד שיהנה מאור הנר ודו"ק עכ"ד, מבואר מזה דרב ס"ל הבערה לחלק יצאת.

ובשו"ת ערוגת הבשם חאו"ח (ס"ו ר' אות א') כתב, דזה אי כבתה זקוק לה או אין זקוק לה, תליא בהתיירוצים של הבית יוסף הנ"ל, א' שחלקו השמן שבפך לח' חלקים ובכל לילה היו נותנין במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר ונמצא דבכל הלילות היה הנס, ב' שלאחר שנתנו שמן בניירות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשונה, ג' שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו את הנרות מלאים שמן.

ולפי"ז א"א דחלקו את השמן לשמונה ימים, וע"י נס דלקו כשיעור מצותו, א"כ עיקר הנס לא היה במה שהיה להם כדי להדליק, דהא אף בלא שום נס הוה מצי להדליק שפיר, אלא דלא היה דולק כשיעור, וממילא עיקר זכר לנס צריך לעשות במה שיהא דולק כשיעור, משו"ה אמרינן כבתה זקוק לה, דאם לא יחזור וידליקנו אין כאן זכר לנס כלל.

משא"כ א"א דנתנו מיד כל השמן כולו לתוך הפך ובבוקר מצאו שלא חסר ממנו כלום, א"כ גם בהדלקה עצמה הוצרכו לנס, דבלא נס לא היה בו כדי להדליק כלל, ממילא י"ל דבהדלקה גרידא סגי לעשות זכר לנס, ושפיר י"ל דכבתה אין זקוק לה עכ"ד.

כעיקר מה"ת, וליכא למילף מבשר בחלב לכה"ת דבשר בחלב חידוש הוא עכ"ק.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהר"ק ח"ב סי' קמ"ג) ד"ה והנה בחידושי כתב לתרץ, בהקדם שיטת רש"י במסכת חולין (דף ק"ט.) ד"ה ותו לא מידי, דפסק דמין במינו לא בטל מן התורה, ויש להביא ראיה לשיטתו, דכתיב (בפרשת מטות) אך את הזהב ואת הכסף וגו' וכתב רש"י"ל אך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבילות עיי"ש, ולכאורה קשה היאך משכחת לה שיהיה אסורים בבליעת איסור לאחר טהרתן מטומאת מת, דהא ע"כ נעשו אינן בני יומו ומן התורה שרי אינו בני יומו, ולא אסרה תורה אלא קדירה בת יומו, והרי טהרה מטומאת מת הוא שבעת ימים והוא אינו בני יומו, והוא תימא רבה.

אבל לשיטת רש"י דמין במינו לא בטל מה"ת יבואר על נכון, דהרי כבר נודע שיטת י"מ במסכת ע"ז (דף ס"ג.) בתוס' ד"ה מכלל, ובר"ן במסכת פסחים (פרק כל שעה), דכל דאסור במשהו אף נותן טעם לפגם אסור, וא"כ שוב חיישינן שמא ישתמש מין במינו שאסור אף אינו בני יומו, ובזה יש ליישב קושיית העולם, דבבשר בחלב דהוה מין בשאינו מינו, שוב יקשה דהרי התורה צותה להגעיל אף לאחר טהרתן מהמת והוא נותן טעם לפגם, וע"כ דהחשש הוא משום מין במינו וז"ב מאוד עכ"ד.

מבואר מזה, דאי ס"ל מין במינו לא בטל מיושב קושיית העולם, ונשמע שפיר מגיעולי מדין דבכל איסורין שבתורה טעם כעיקר דאורייתא, משא"כ אי ס"ל מין במינו לא בטל, ע"כ דטעם כעיקר לאו דאורייתא, וכ"כ בספר אור חדש עמ"ס פסחים (דף מ"ד), ועמ"ס קידושין (בפתיחה ד"ה ועתה אמרתי שוב) מחמת קושיא אחרת, דאי ס"ל טעם כעיקר דאורייתא ע"כ דמין במינו לא בטל.

ונודע קושיית הבית יוסף, דהלא על לילה אחת היה שמן להדליק, וא"כ לא היה הנס רק על שבעה ימים, ואמאי קבעו ימי חנוכה לשמונה ימים. ותירץ ע"ז שלשה תירוצים, (א) כי כאשר ראו דאין להם שמן רק על לילה אחת והמה צריכין שמן לשמונה ימים חלקו תיכף ומיד את השמן לשמונה ימים שיהיה להם לקיים המצוה כל לילה, הגם שלא יהיה המצוה בשלימות, וא"כ גם בלילה הראשונה היה נס כי המה הכניסו בהמנורה מעט שמן ודלקו כל הלילה, (ב) כי תיכף כאשר הריקו כל השמן מהפך אל המנורה נתמלא הפך, וא"כ היה תיכף הנס בלילה הראשונה שנתמלא הפך, (ג) שבלייל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו את הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה עכ"ד.

ועל תירוצו שכתב דבלילה הראשון חלקו את השמן לשמונה חלקים, הקשו המפ', הלא איתא במסכת יומא (דף ל"ג.) דאין מעבירין על המצוות, וממילא הרי עדיף לקיים המצוה יום אחד בשלימות.

ובחידושינו (ליל ב' סוכות תשס"ב) כתבנו סברת מחלקותם, עפ"י מש"כ הפמ"ג חיוור"ד (סי' ס"ב) דבאבר מן החי י"ל דח"ש מותר עיי"ש, ובטעמא דמילתא י"ל, עפ"י ק"ק התוס' במסכת שבועות (דף כ"ד.) ד"ה האוכל, דאיך חל איסור אבמה"ח על איסור עשה דשאינו זבוח.

ותירץ בספר ראש יוסף עמ"ס חולין (דף ק"ג), ובספר המקנה עמ"ס קידושין (דף ע"ז), דכיון דלא משכחת לעולם איסור אבר מן החי רק בקדים לו איסור עשה דשאינו זבוח, ע"כ דגזירה"כ הוא דחל דהא אי אפשר בענין אחר עיי"ש.

ולפי"מ שכתב הפרי מגדים בפתיחה כוללת (ח"א אות ט"ז) דגבי איסור בשר בחלב אמרינן דחצי שיעור מותר מה"ת, דכיון דהוה חידוש לא ילפינן לה מכל חלב עיי"ש, וכיון דאיסור אבר מן החי הוה חידוש דבאמת לא הו"ל לחול אעשה דשא"ז דאין איסור חל על איסור, רק חידוש הוא שחידשה תורה באבמה"ח דחל, וכיון דהוה חידוש לא ילפינן לה מכל חלב ולכן באבמה"ח אמרינן דח"ש מותר.

אך בשו"ת יהודה יעלה חיוור"ד (סי' ק"ל) כתב לתרץ, די ש לומר דאיסור נבילה ואיסור אבר מן החי חל על איסור עשה דשאינו זבוח, משום דהוי איסור מוסיף דאמרינן ביה טעם כעיקר דאורייתא, לפימש"כ בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת (תאריך סי' ס"ו), דהא דאמרינן טעם כעיקר דאורייתא היינו רק בלאוין שיש בהם מלקות, משא"כ באיסור לאו הבא מכלל עשה דאין בו מלקות, אמרינן דטעם כעיקר לאו דאורייתא עכ"ד.

ומעתה באיסור עשה דשאינו זבוח לא אמרינן טעם כעיקר מדאורייתא, ומעתה הו"ל לאו דנבילה דהוא לאו שיש בו מלקות, איסור מוסיף, דמעתה אמרינן טעם כעיקר דאורייתא, ושפיר חל לאו דנבילה ואבר מן החי על איסור עשה דשא"ז עכ"ד.

ומעתה י"ל דמחלוקת יוסף והשבטים היתה אי טעם כעיקר דאורייתא או לאו דאורייתא, דהשבטים ס"ל טעם כעיקר לאו דאורייתא, והא דנבילה חל על עשה דשא"ז משום דהוה חידוש, ואמרינן דבאיסור אבמה"ח ח"ש מותר ולכן אכלו ח"ש, ויוסף ס"ל דטעם כעיקר דאורייתא ולכן איסור נבילה חל אעשה דא"ז, ולא משום דהוה חידוש ושפיר י"ל דבאבמה"ח אסור ח"ש ולכן דיבר על אחיו.

ואיתא במסכת פסחים (דף מ"ג.), דרבנן ס"ל דטעם כעיקר דרבנן, ור' עקיבא ס"ל טעם כעיקר דאורייתא, דיליף מגיעולי נכרים, גיעולי נכרים לאו טעמא בעלמא הוא ואסור, הכא נמי לא שנא עיי"ש.

ובספר פני יהושע הקשה, דאיך ילפינן טעם כעיקר מגיעולי מדין, הא י"ל דהטעם שהקדוש ברוך הוא צוה להגעיל כלי מדין, בשביל חשש איסור בשר בחלב, דשמא בישראל בהם העכו"ם בשר והם חלב או איפכא, ובבשר בחלב לכו"ע טעם

ותירץ די"ל שחלקו השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס עכ"ד.

ובספר אור תורה לחנוכה (אות ג') הקשה, דכיצד חילקו השמן לשמונה חלקים, דאם אירע שחל כ"ה כסלו בשבת [עיי"ש שכתב כ"ז אמרתי בדרך השערה שחל כ"ה כסלו בשבת ובינוני בספרים וראיתי שלפי חשבון השנים והמולדות חל כ"ה כסלו בשבת], הרי הוצרכו ביום השבת לפנות ערב להדליק המנורה, וכיון שלא נתנו שמן כשיעור, לא היו רשאים לסמוך על הנס שמעט השמן ידלוק עד הבוקר, וא"כ לא היו יכולים להדליק בשבת שלא כמצוותו עכ"ק.

ובספר בנין דוד בקונטרס לחנוכה (אות ט"ז) כתב ליישב, דלכאורה יש להקשות אהא דדרשינן בתורת כהנים (פרשת אמור) תמיד אפילו בשבת, הרי אף בלא קרא הוה ידעינן דשרי להדליק בשבת, כיון דלא מתקן מידי שהרי במנורה של מקדש אסור להשתמש לאורה כמש"כ הר"ן (בסוגיא), וא"כ הו"ל מקלקל בהבערה דפטור.

אך י"ל לפימש"כ התוס' במסכת שבת (דף ק"ו), דלר' יהודה דס"ל מקלקל בהבערה פטור היינו טעמא דחייב במילה ובהבערת בת כהן משום דחשיב תיקון מצוה, ולפי"ז ה"נ בהבערת המנורה אי לאו קרא דתמיד אמינא דאסור כיון דהוי תיקון מצוה.

ולפי"ז מיושב קושית האור תורה, דשפיר היו יכולים להדליק המנורה בפחות משיעור ולסמוך על הנס, וממנ"פ לא יעברו על איסור הדלקה בשבת, דאם ייעשה להם נס וידליק א"כ שפיר הדליקו כמצוותו, ואם לא ייעשה להם נס, שוב לא עבדי איסורא, שאם לא ידליק כשיעור הרי שלא קיימו המצוה והוי מקלקל בלא תיקון מצוה דפטור עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מקלקל בהבערה פטור, אך למ"ד במסכת שבת (שם) דכל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר, הדקל"ד, דהרי אם לא ייעשה להם נס ולא ידלוק כשיעור, נמצא שחיללו השבת שלא במקום מצוה, דאעפ"י דהו"ל מקלקל בהבערה, הלא הוא ס"ל דמקלקל בהבערה חייב.

ואיתא במסכת שבת (דף ק"ו), תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן, כל המקלקלין פטורין, חוץ מחובל (באדם דמקלקל הוא וחייב דתנן (ב"ק פ"א). החובל בחבירו בשבת פטור מכולן מפני שהוא נדון בנפשו) ומבעיר (את הגדיש מקלקל הוא וחייב כדתנן (שם דף ל"ד): והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור מן תשלומין מפני שהוא מתחייב בנפשו), א"ל פוק תנא לברא חובל ומבעיר אינה משנה (דאם מקלקל הוא פטור), ואם תמצי לומר משנה, חובל, בצריך (לדם היוצא מן החבלה) לכלבו (ואם מקלקל הוא אצל נחל מתקן הוא אצל הכלב), ומבעיר בצריך לאפרו.

ובשו"ת קרן לדוד חאו"ח (סי' קנ"ט) כתב, די"ל דהיה בדעתם להוסיף מעט מעט שמן טמא, להיות השמן טמא קמא קמא בטל בשמן הטהור, ומה דדרשו דבעינן שיתן לה כדי מדתה כבר כתב המזרחי (בה' חנוכה שבסמ"ג) דאינו אלא לכתחלה ואינו לעיכובא, ובספר עץ הדעת טוב (עמ"ס שבת) ביאר דברי המזרחי דבדאי מעכב שיהא דולק מערב עד בוקר, דזהו עיקר המצוה הכתוב בתורה מערב עד בוקר, אלא כוונתו דאינו מעכב שיהא בתחלת הדלקת המנורה כשיעור עיי"ש, ולפי"ז שפיר מיושב שהיה בדעתם שאם לא ייעשה להם נס, יוסיפו משמן הטמא על ידי צרציר קטן טיפין טיפין ואמרינן קמא קמא בטל עכ"ד.

ולפי"ז י"ל דהתירוצים של הבית יוסף תליא אי מין במינו בטל או לא בטל, דאי ס"ל מין במינו בטל שפיר י"ל דחלקו השמן לשמונה חלקים, מפני שהיה בדעתם דאם יפחות ולא ידליק יוסיפו משמן הטמא בטהור וקמא קמא בטל, משא"כ אי ס"ל מין במינו לא בטל, עכצ"ל שנתנו את כל השמן בפעם אחד.

ומעתה יבואר המדרש, הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ולכאורה איזה הצלה היא שהשליכו לבור נחשים ועקרבים, אלא עכצ"ל שידע ראובן דהצדק הוא עם יוסף ולכן לא חשש כלל כי היה סמך לכו בטוח בה' כי לא ירעו ולא ישחיתו לו כלל, ולפי"ז ס"ל טעם כעיקר דאורייתא, ומין במינו לא בטל, ולפי"ז אי אפשר לומר כתירוצו של הבית יוסף דחילקו השמן לח' חלקים, וע"כ כאידך תירוצא דנתנו מיד כל השמן, וזה על פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה, היינו כל מגדים דייקא שנתנו בו כל השמן ולא חילקו לשמונה חלקים ודו"ק.

איתא במסכת שבת (דף כ"א:), אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום, נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה (דלא שלטא בה עינא למעלה מכ' אמה וליכא פרסומי ניסא), כסוכה וכמבוי (דתנן בהו בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי), ואמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום, מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים, ממשמע שנאמר והבור ריק איני יודע שאין בו מים, אלא מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, וצ"ב הסמיכות דהך שני מימרות להדדי.

והנראה בס"ד, דנודע קושית הבית יוסף בטור או"ח (סי' עת"ר), דלמה קבעו חנוכה לשמונה ימים, דכיון דבשמן שבפך ה' יה' בו כדי להדליק יום אחד, נמצא שהנס לא נעשה אלא לז' ימים.

בהתחלת ההדלקה דכל יום לא היה נס, דהרי היה להם מקצת שמן מן המוכן לכל יום, והנס היה רק במשך זמן ההדלקה שמעט השמן דלק כל הלילה, ולכן ס"ל הנחה עושה מצוה, לרמוז כי בהדלקה לעצמה לא היה נס כלל.

משא"כ אי נימא שהכניסו מיד כל השמן והנס היה שהפך נתמלא מחדש בכל לילה, א"כ הו"ל הנס בזה גופא שהיה להם בכל לילה במה להדליק, א"כ לזכר זה תיקנו שהדלקה עושה מצוה, לרמוז דעיקרו והתחלתו של ההדלקה כבר היה בנס עכ"ד.

ובזה יבואר סמיכות תרי מימרות דר' תנחום, דהתוס' הקשו דאמאי אמר פסולה כסוכה וכמבוי, הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא, ותירצו דלא רצה להאריך יכבנה וימעטנה ויחזור וידליקנה, דלמעטה ולהניחה כמו שהיא דולקת אי אפשר עכ"ד.

וכתבו המפרשים בטעמא דאסור למעטנה כמו שהוא, משום ההדלקה עושה מצוה והדלקה במקומה בעינן, דאי הנחה עושה מצוה שפיר שרי למעטנה כמו שהוא, כמש"כ התוס' להלן (דף כ"ג). ד"ה מכבה, דלמ"ד הנחה עושה מצוה שרי בכה"ג דנשאר באותו מקום ואין לחוש שיאמרו לצורכה הוא דאדלקה רק כשמוציאה ממקום למקום עיי"ש, אך לכאורה מנלן הא, דילמא הנחה עושה מצוה.

ולכן סמך לו אידך מימרא דר' תנחום מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, ולכאורה קשה א"כ האיך העיד הכתוב על ראובן וישמע ראובן ויצילהו מידם, הרי איתא במסכת יבמות (דף ק"א.) נפל לבור שיש בו נחשים ועקרבים מעידין עלין שמת.

ועכצ"ל דראובן הכיר בצדקת יוסף דהצדק הוא עם יוסף ולא יאונה לצדיק כל רע, והיינו מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולפי"ז שפיר י"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם, ולא קשה היאך שמרו את השבת דשחטו בן פקועה, וליכא חילול שבת משום צובע, דבשוחט שלא למכור הבשר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה.

ולפי"ז בהכרח דמקלקל בחבורה ובהבערה חייב, דאל"ה לא משכחת חובל ומבעיר שיהיו חייבין כמש"כ רש"י, וא"כ לא יתכן שהדליקו בשבת במעט שמן במנורה, דהא אי לא הוי מצוה הוי איסורא דהרי מקלקל בהבערה חייב, וע"כ שהכניסו מיד כל השמן והנס היה שהפך נתמלא מחדש בכל לילה, והנס הוא שהיה להם בכל לילה במה להדליק, ולזכר זה תיקנו שהדלקה עושה מצוה, ולכן שפיר נקט בלישניה פסולה ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ופריך, והאנן תנן כל המקלקלין פטורין (ואפילו חובל ומבעיר וקשיין אהרין), ומשני מתניתין ר' יהודה ברייתא ר' שמעון, (מתניתין ר' יהודה דאמר מלאכה שאצ"ל חייב עליה, הלכך חיובא דחובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לאפור, משכחת לה דאע"פ דמקלקל הוא אצל מלאכה עצמה מתקן הוא אצל אחרים, ולר"י כי האי גוונא מלאכה הוא משום תיקון אחרים, אבל מקלקל ואינו מתקן פטור, וברייתא ר"ש היא דאמר מלאכה שאצ"ל פטור עליה, הלכך אין לך חובל ומבעיר שאין מקלקל, ואפילו מבעיר עצים באור לקדרתו, מקלקל הוא אצל עצים ומה שהוא מתקן אצל אחרים, לר"ש לא חשיב דהא מלאכה שאצ"ל היא, ועכצ"ל דבחובל ומבעיר גם מקלקל חייב), מאי טעמא דר"ש, מדאיצטריך קרא (וביום השמיני) למשרא מילה (ואפילו בשבת, ומילה חובל הוא) הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן (בשבת) ש"מ מבעיר בעלמא חייב עיי"ש.

ובספר דורש טוב (דרוש ל"ד) כתב, לפימש"כ המזרחי (פרשת וישב), דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת, דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל, א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדין ב"נ דבמיתה תליא מילתא עיי"ש.

אמנם לכאורה לשיטת יוסף דס"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם קשה, היאך שמרו האבות את השבת הא ב"נ ששבת חייב מיתה, ותירצו ששחטו בשבת בן פקועה, וממנ"פ קיימו את השבת, דלדין ישראל אינו טעון שחיטה ולא חללו שבת, ולדין ב"נ צריך שחיטה ולא שבתו בשבת.

אך יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף ע"ה.), שוחט משום מאי מחייב (שחיטה במלאכת המשכן היכא ומאי עבדיה אי מעורות אלים מאדמים למה לי בהו שחיטה בחניקה נמי סגי), רב אמר משום צובע (שצובע את הבשר של בית השחיטה וצביעה הואי במשכן אב מלאכה) עיי"ש, ומעתה אי שוחט חייב משום צובע, א"כ גם בשוחט בן פקועה איכא חילול שבת משום צובע.

אך י"ל, דאיתא (שם), צובע במאי ניחא ליה (להאי שוחט בצביעת הבשר), ניחא דליתווס בית השחיטה דמא (שיחא צובע בדם) כי היכי דליחזוהו אינשי (שנשחטה היום) וליתו ליזבנו מיניה עיי"ש, ולפי"ז בשוחט שלא למכור הבשר הוי הצביעה מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור לר"ש עכ"ד.

מבואר מזה, דיוסף ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולפי"ז שפיר י"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם, ולא קשה היאך שמרו את השבת דשחטו בן פקועה, וליכא חילול שבת משום צובע, דבשוחט שלא למכור הבשר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה. משא"כ השבטים ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומעתה אי אפשר לומר דיש להם חומרת ב"נ, ושמרו את השבת משום דשחטו בן פקועה, דעכ"ז איכא חילול שבת משום צובע, וע"כ דיצאו לגמרי מדין ב"נ.

ובספר עמק החכמה כתב, דזה אי הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, תליא בתירוצי הבית יוסף הנ"ל, דאי נימא דמיד בלילה הראשון חלקו השמן לשמונה חלקים, א"כ